

maşk'a başkadı (kādilkudât) olarak tayin edildi. Ayrıca meşihatü's-şüyüh makamına getirildi. Bir müddet sonra başkadılıktan ayrılmak istediye de kabul edilmedi. 14 Zilkade 729'da (9 Eylül 1329) vefat etti ve Cebelikâsiyün'daki kabristana defnedildi.

Alâeddin Konevî'nin tefsir, fıkıh, usul, kelâm, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatında geniş bilgi sahibi olduğu, tasavvuf erkân ve âdâbı konusunda otorite sayıldığı kaydedilir. Bu dönemde görüşleri tartışmalarına yol açan İbn Teymiyye'ye saygı gösterip gerektiğinde onu savunmakla birlikte bazı görüşlerini eleştirmiş ve haptisten çıkabilmesi için hapsedilmesine yol açan fetvasından vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir. İbn Teymiyye'nin ölümüne kadar hapiste kalmasına bu tavrın yol açtığı da söylenir (İbn Hacer, III, 26; Şevkânî, I, 440). Konevî'den ders alanlar arasında ondan övgüyle söz eden Cemâleddin el-İsnevî, Bahâeddin İbn Akîl, İbn Balabân, İbn Merzûk el-Hatîb, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ve Zehebî gibi tanınmış âlimler bulunmaktadır.

Eserleri. 1. *Hüsnu't-taşarruf fi şerhi't-Ta'arruf*. Kaynaklarda *et-Taşarruf fi't-taşavvuf*, *Şerhu't-Ta'arruf*, *Hüsnu't-taşarruf fi'ilmî't-taşavvuf* gibi adlarla da anılan eser, Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-taşavvuf* adlı kitabının şerhidir (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 176; Cârullah Efendi, nr. 1028; Nâfiz Paşa, nr. 415; Hamidiye, nr. 644; Fâtih, nr. 2660; Şehid Ali Paşa, nr. 1232; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 360). 2. *Şerhu'l-Hâvî fi'l-fetâvî*. Abdül-gaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin Şâfiî fikhına dair eserinin şerhi olup Alâeddin et-Tâvûsî'nin şerhindeki talikata ilâve yapmak ve Ziyâeddin et-Tûsî'nin şerhi *el-Mişbâh*'ın bir kısmını çıkarmak suretiyle mezhebin büyük imamları Râfiî ve Nevevî'nin tashihleri esas alınarak hazırlanmıştır (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 113; Fâtih, nr. 2322, 2323, 2324; ayrıca bk. *Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, III, 236-237). 3. *el-İbtihâc Muhtaşarü'l-Minhâc*. Ebû Abdullah el-Halîmî'nin *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* adlı eserinin ihtisarıdır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1559). Bunlardan başka Konevî'nin usule dair *eş-Şâfi* adlı bir kitap *el-İ'lâm fi hayâti'l-enbiyâ'* 'aleyhimü's-şalâtü ve's-selâm adıyla peygamberlerin kabir hayatına dair bir eser yazdığı, Fahreddin er-Râzî'nin *el-Me'âlim* adlı kitabını ihtisar ettiği belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtaş* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, s. 162; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 280; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), X, 132-136; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 334-336; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 271-273; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, III, 24-28; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IX, 279; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, II, 149-150; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 161-162; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, I, 398-400; *Keşfü'z-zunûn*, I, 411, 420, 625; II, 1871-1872; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 90-91; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 439-441; *Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, III, 236-237; Brockelmann, *GAL*, II, 105; *Suppl.*, I, 360; II, 101; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 179-180; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA*, XX, 393.

TAHSİN ÖZCAN

KONEVİ, Cemâleddin

(جمال الدين القوي)

Ebû'l-Mehâsin (Ebû's-Senâ) Cemâlüddin Mahmûd b. Sirâciddin Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî ed-Dımaşkî (ö. 770/1369)

Hanefî fakihî.

Çağdaş tarihçilerden İbn Habîb el-Halebî 692 (1293) yılında doğduğunu zikrederken İbn Râfiî doğumu için 694 (1295) tarihinin kaydedildiğini belirtir. Babasının lakabından dolayı İbnü's-Sirâc olarak da tanınmıştır. Babasından ve devrin diğer âlimlerinden ders aldı. Fikhin yanı sıra usul, hadis ve kelâmda da bilgi sahibi olup zamanında Hanefî ulemâsının önde gelenlerindendi. 759 (1358) ve 766 (1365) yıllarında Dımaşk'ta Hanefî kâdilkudâtlığı, Emeviyye Camii, Reyhâniyye ve Hâtuniyye medreselerinde müderrislik görevinde bulundu. İbn Habîb ve İbn Râfiî'nin bildirdiğine göre Dımaşk'ta 770 yılı Zilhicce ayının son gününde (4 Ağustos 1369) vefat etti ve şehrin doğu kesiminde bulunan Sûfiyye Kabristanı'na defnedildi. Yine çağdaşlarından Kureşî'nin ölüm tarihi olarak ay belirtmeden 771 yılını zikretmesi bir günlük farkı ifade etmekte, Leknevî'nin verdiği 777 (1375) ve Ali el-Kârî'den naklettiği 781 (1379) tarihlerinin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. 1. *el-Ğunye fi'l-fetâvâ*. Kâdihan ve Zahîrüddin el-Buhârî gibi âlimlerin fetvalarına yer verilen eserde sıkça ortaya çıkan meseleler derlenmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1255 [II. cilt, müellif hattı]; Damad İbrâhim Paşa, nr. 699; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efen-

di, nr. 1464, 1465; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1036, 1037). 2. *el-Müntehab min vakfeyi'l-Hilâl ve'l-Haşşâf*. Hilâlürre'y diye bilinen Hilâl b. Yahyâ ve Has-sâf'ın *Ahkâmü'l-vakf* adlı eserlerinin cem' ve ihtisar edilmiş şeklidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2762 [müellif hattı], Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2003; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1344). 3. *el-İ'câz fi'l-i'tirâz 'ale'l-edilleti's-şer'iyye*. Bir girişle beş bölümden meydana gelen eserde kitap, sünnet, icmâ, kıyas ve akîl delillerle istidlâl şekli ve bunlara karşı nasıl itiraz edileceği konusu ele alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3613; Şehid Ali Paşa, nr. 2762 [müellif hattı]; bu eserle üstteki eserin müellif hattı nüshaları mürekkebin bozulmasından dolayı okunamaz durumdadır). 4. *el-Buğye (Buğyetü'l-kunye)*. Zâhidî'nin fıkha dair *Kunyetü'l-münye* adlı eserinin muhtasarıdır (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1415; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1037). 5. *Hulâsatu'n-Nihâye fi fevâ'idü'l-Hidâye*. Hüsâmeddin es-Sıgnâkî'nin *el-Hidâye* üzerine yazdığı *en-Nihâye* adlı şerhin muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1622). 6. *el-Kalâ'id fi şerhi'l-Akâ'id* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1697; Lâleli, nr. 2321; Esad Efendi, nr. 1236). Tahâvî'nin *Akâ'id*'inin şerhidir. 7. *el-Mu'temed fi ehâdişi'l-Müsned*. Ebû Hanîfe'nin Abdullah b. Muhammed el-Hârisî tarafından derlenen *el-Müsned*'inin muhtasarıdır (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 419). Bu eserini de *el-Müste-need* adıyla şerhetmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1732). 8. *Muqaddime (Risâle) fi ref'i'l-yedeyn fi's-şalât* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1606; Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1186; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1344). Rükû tekbiri sırasında el kaldırmanın namazı bozacağı ve bu sebeple Şâfiî bir imama Hanefîler'in uyamayacağını ileri süren çağdaş Hanefî âlimi İtkânî'ye reddiyedir (Dâvûdî, II, 311). İtkânî'yi bu görüşünden dolayı tenkit eden Leknevî, Konevî'nin risâlesinden övgüyle söz eder (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 50, 207). 9. *Müntehab mine'l-Fetâvâ'l-kübrâ* (Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 554). Sadrüşşehîd'in eserinin bazı ilâvelerle yapılan muhtasarıdır.

Bunlardan başka Konevî'nin kaynaklarda adı geçen eserlerinden bazıları da şunlardır: *Müşriku'l-envâr fi müşkilü'l-âşâr*, *et-Tefrîd fi Şerhi't-Tecrîd li'l-Kudûri*, *Tehzîbü Ahkâmi'l-Kur'ân*, *el-Münhî (el-Müntehî) fi Şerhi'l-Muğnî li'l-Hab-*

bâzî, ez-Zübde fî şerhi'l-'Umde (Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *'Umdetü'l-'akâ'id*-inin şerhi).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Râfî', *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 348-349; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 435-436; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretün-nebîh fî eyyâmî'l-Manşûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1986, III, 336; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 286-287; III, 587; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh* (nşr. Adnân Dervîş), Dimaşk 1994, III, 133, 260-261, 358-359; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 322-323; İbn Nâsirüddin, *er-Reddül-vâfir* (nşr. Zühreyye Şâvîş), Beyrut 1400/1980, s. 209; İbn Kutluboğa, *Tâcül-terâcim fî şabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 70-71; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 624; Dâvûdî, *Şabakâtü'l-müfessirin*, II, 310-311; Keşfü'z-zunûn, I, 346; II, 1143, 1148, 1168, 1229, 1357, 1692, 1732, 1749, 2032; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 50, 207; Brockelmann, *GAL*, II, 97; *Suppl.*, II, 90.

KÂMİL YAŞAROĞLU

KONEVİ, Mehmed

(ö. 930/1524 [?])

Astronomi âlimi ve muvakkit.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Nisbesinden anlaşıldığı gibi Konyalıdır. Babası, İstanbul'da devlet dairelerinde kâtip olarak hizmet ettiğinden Kâtip Sinan diye tanınmıştır. Babasının devlet bürokrasisinde görev almış olması yanında kendisinin hayatı hakkında bilgi verdiği *el-Aslül-muaddil* adlı eserinde zamanının büyük astronomlarıyla görüştüğünü söylemesinden hareketle (İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1255/4, vr. 156^b) Mehmed Konevî'nin, İstanbul'da Ali Kuşçu ile arkadaşları ve öğrencileri tarafından kurulan teorik ve gezegen astronomisiyle uğraşan bir ilmi çevrede yetiştiği, dolayısıyla hem Semerkant matematik-astronomi okulunun geleneğini hem de fetihten önce Osmanlı muhitinde kullanılmakta olan, XIV. yüzyılda Şemseddin el-Halîlî ve İbnü'ş-Şâtîr eliyle Dimaşk'ta zirveye ulaştırılan klasik İslâm ilm-i mikât birikimini tevarüs ettiği söylenebilir. Aralarında Edirne'deki Yenicami'nin de bulunduğu pek çok muvakkithânedeki uzun süre muvakkitlik yapan Konevî 930 (1524) yılı civarında vefat etti.

Babasının görevinden dolayı devlet bürokrasisinin astronomi sahasındaki ihtiyaçlarından haberdar olan Konevî, bu alanda hizmet amacıyla kaleme aldığı

eserlerden *Hediyyetü'l-mülûk*'ü II. Bayezid'e, *Fazlül-d-dâir*'i Yavuz Sultan Selim'e ve *Mizânü'l-kevâkib*'i Kanûnî Sultan Süleyman'a sundu. Onun çalışmalarının önemli bir yönü de bir kısım eserlerini Türkçe kaleme almasıdır. Böylece astronomi, özellikle pratik astronomi sahasında Helenistik ve İslâm astronomi mirasının XVI. yüzyılın başlarından itibaren Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye aktarımına giden yolu açtı; kendisinden sonra gelen astronomlara örnek olduğu gibi astronomi dilinin Türkçeleşmesine de zemin hazırladı. Türkçe telif etmesinin bilincinde olan (*Hediyyetü'l-ihvân*, vr. 1^b) Konevî'nin bu eserleri zamanımıza gelen nüshalarının bulunduğu kütüphanelerden anlaşıldığı üzere yalnız İstanbul, Balıkanlar ve Anadolu'da değil Kahire'de de kullanılmıştır.

Konevî *Ecnâhu'n-necâh, Kitâb fî ma'rifeti'l-vaz'î'r-ruhâmât li-arzın mâ, Mizânü'l-kevâkib, Müzihu'l-evkât fî ma'rifeti'l-muqantarât, Risâle fî ma'rifeti vaz'î rub'î'd-dâ'ireti'l-mevzû'a 'aleyhi'l-muqantarât, Tuhtetü'l-fukârâ, Tebyînü'l-evkât* adıyla yedisi Arapça ve *el-Aslül-muaddil, Fazlül-d-dâir, Hediyyetü'l-ihvân, Hediyyetü'l-mülûk* adıyla dördü Türkçe olmak üzere astronomi sahasında toplam on bir eser telif etti (yazma nüshaları için bk. İhsanoğlu v.dğr., I, 84-90). Bu eserlerinin büyük bir kısmını ilm-i mikât ile astronomi aletlerine tahsis etti. Zira ibadet zamanlarının ayarlanması, Kâbe'nin yönünün tayin edilmesi, başta ramazan olmak üzere dinî ayların ve günlerin belirlenmesi gibi konuların devletin başşehri İstanbul'a göre yeniden düzenlenmesi için gerekli astronomik, geometrik-trigonometrik tablo ve tekniklerin geliştirilmesi, mevcut aletlerin daha doğru ve kullanışlı hale getirilmesi, ince hesaplamaların yapılması gerekiyordu. Böylece Helenistik ve İslâm mirasını İstanbul'a göre yeniden düzenlemeye çalışan Konevî bir taraftan eserlerinde rub'-i müceyyeb, rub'-i mukantara, rub'-i dâire gibi eski astronomi aletlerinin kullanılış yöntemlerini basitleştirdi, diğer taraftan *el-Aslül-muaddil* adlı eserinde astronomi hesaplamaları için rub'-i dâireyi "sümünü'd-devr" adını verdiği yeni bir yöntem icat ederek kullandı. Konevî'nin çalışmaları kendisinden sonra, Kanûnî Sultan Süleyman'ın baş astronomu olan Muvakkit Mustafa b. Ali tarafından geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır.

Konevî'nin şimdiye kadar incelenen eserleri içerisinde en çok dikkate değer

olanı *Mizânü'l-kevâkib*'dir. Yıldızlarla zaman hesabı cetvelleri ve yaklaşık çeyrek milyon kaydı içeren eser 500 sayfayı aşan tabloları ihtiva eder. King'e göre bu muazzam tabloların bilinen İslâmî yazma eserlerde 1425'te Dimaşk'ta tamamlanan, Mehmed Konevî'nin tablolarına göre oldukça eksik bir çalışma dışında bir benzeri yoktur. Bu eser, tablolarla astronomik zamanı tesbit etme konusunda bilinen en orijinal Osmanlı katkısını temsil eder (*Islamic Mathematical Astronomy*, s. 248).

Konevî ayrıca, Şemseddin el-Halîlî'nin bütün enlemler için küresel astronominin standart problemlerini çözen mikât cetvellerinin girişini *Terceme-i Cedâvil-İfâki* (*Terceme-i Risâle fî'l-evkâti'l-hamse ve cedâvili'r-rasad*) adıyla Türkçe'ye çevirdi ve Halîlî'nin her bir enlem derecesi için hazırladığı takıma gayri muayyen bir mevkide 40;30° enlemi için özel bir tablo ekledi (a.g.e., s. 248). Konevî'nin, bilhassa Osmanlı Devleti'ndeki pratik astronomi eğitimi açısından dikkate değer olan *Terceme-i Risâletü'l-ceyb* adlı çalışmasının önsözünden (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2594, vr. 1^b), hem onun görev yaptığı muvakkithânelerde astronomi dersleri verdiği hem de muvakkithânelerdeki eğitim öğretim dilinin Türkçe olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Konevî, *el-Aslül-muaddil*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1255/4, vr. 156^b; a.mlf., *Fazlül-d-dâir*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1255/5; a.mlf., *Hediyyetü'l-ihvân*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1286/1; a.mlf., *Hediyyetü'l-mülûk*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1473/3; a.mlf., *Mizânü'l-kevâkib*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2710; a.mlf., *Terceme-i Risâletü'l-ceyb*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2594; Şemseddin el-Halîlî, *Terceme-i Cedâvil-İfâki* (trc. Mehmed Konevî), TSMK, III. Ahmed, nr. 3501; Keşfü'z-zunûn, I, 317; II, 1904, 2042; Suter, *Die Mathematiker*, s. 187; *Osmanlı Müellifleri*, III, 301; Brockelmann, *GAL*, II, 302; *Suppl.*, II, 327; III, 1275; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 225; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 631, 633; D. A. King, "Astronomical Timekeeping in Ottoman Turkey", *Islamic Mathematical Astronomy*, London 1986, s. 247-248; a.mlf., "On the Role of the Muezzin and the Muvaqqit in the Medieval Islamic Society", *Tradition, Transmission* (ed. J. F. Ragep – S. Ragep), Leiden 1996, s. 285-346; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 84-90.

İHSAN FAZLIOĞLU

KONEVİ, Muhammed b. Ahmed

(bk. İBNÜ'R-RABVE).